

Tarja Orellana

tarja.orellana@gmail.com

Jyväskylän ammattikorkeakoulu, ammatillinen opettajakorkeakoulu

Opinto-ohjaajakoulutus

Kevät 2013

Ohjauksen kehittäminen korkea-asteen täydennyskoulutuksessa

Koulutuksen 2000-lukua on leimannut ohjausosaamisen kehittämisbuumi. Sekä valtion että mm. Euroopan sosiaalirahaston varoin maassamme on kehitetty uusia koulutus-, ohjaus- ja neuvontapalveluja tavoitteena vastata paremmin sekä yksilötason että työelämän muuttuviin osaamistarpeisiin. Elinikäiseen oppimiseen sekä maamme kilpailukykyyn liittyvät tavoitteet haastavat myös korkeakouluja pysymään kehityksessä mukana. Korkea-asteen täydennyskoulutuksessa ohjauksen kehittämistyö käynnistyi laajemmin ammatillisesti suuntautuneen aikuiskoulutuksen tilaa pohtineen AKKU-johtoryhmän esitysten myötä. Tuolloin lanseerattiin mm. korkeakoulutetuille suunnattu uusi koulutusmuoto, oppisopimustyyppinen täydennyskoulutus, jossa keskeistä oli työpaikalla tapahtuva oppiminen ja ohjaus. Korkea-asteelle rantautuivat vähitellen myös muut ammatillisesta aikuiskoulutuksesta tutut käsitteet, kuten aiemmin hankitun osaamisen tunnistaminen ja tunnustaminen, henkilökohtaistaminen sekä näytöt, joiden toteutukseen tarvitaan uusia, korkea-asteelle soveltuvia toimintamalleja. Tässä artikkelissa kuvataan kirjoittajan omia kokemuksia kehittämistyöstä.

Oppisopimustyyppisen täydennyskoulutuksen erityispiirteitä

Ammatillisesti suuntautuneen aikuiskoulutuksen uudistamista pohtinut työryhmä esitti väliraportissaan vuonna 2008, että korkeakoulutetuille tulisi luoda uusia mahdollisuuksia hankkia laaja-alaista osaamista työuran aikana sekä osoittaa tutkinnon jälkeen eri tavoin saavutettua osaamista. Näitä osaamiskokonaisuuksia kutsuttaisiin erityispätevyyksiksi, jotka eivät tuottaisi muodollisia kelpoisuuksia, vaan niiden asema työmarkkinoilla perustuisi työelämän tarvitsemaan ammatilliseen osaamiseen. Osaaminen olisi mahdollista hankkia paitsi oppisopimustyyppisessä täydennyskoulutuksessa, myös muilla koulutus- ja oppimistavoilla, esimerkiksi erikoistumisopinnoissa, muussa täydennyskoulutuksessa, työnantajan järjestämässä henkilöstökoulutuksessa, työvoimapoliittisessa aikuiskoulutuksessa tai itsenäisesti opiskellen. Tästä syystä erityispätevyyksiin kuuluisivat näy-

töt, jotka mahdollistaisivat laajojen osaamiskokonaisuuksien suorittamisen osaamisen hankkimistavasta ja paikasta riippumatta. Korkeakoulujen tehtäviä olisivat laajojen osaamiskokonaisuuksien kuvaaminen, työssä tapahtuvan oppimisen ohjaus sekä siihen liittyvät sopimusasiat, näyttöjen vastaanotto ja arviointi sekä mm. todistusten myöntäminen. (Ammatillisesti suuntautuneen aikuiskoulutuksen kokonaisuudistus. Akku-johtoryhmän väliraportti 12/2008. Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2008:20.)

Korkeakoulutettujen oppisopimustyyppisen täydennyskoulutuksen kehittäminen käynnistyi vuonna 2009 korkeakoulujen sekä opetus- ja kulttuuriministeriön yhteistyönä. Jyväskylän yliopiston täydennyskoulutuskeskus, sittemmin Jyväskylän yliopistokonserniin kuuluva EduCluster Finland Oy, oli alusta saakka mukana Yliopistojen aikuiskoulutusverkoston ja ammattikorkeakoulujen yhteisessä kehittämistyössä. Kehittämistyön tavoitteena oli vastata korkeakoulututkintojen jälkeiseen osaamistarpeeseen niin yksilötasolla kuin työelämän muutostilanteissa (Korkeakoulujen aikuiskoulutuksen nykytila ja kehittämiskohteet. Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2008:38).

Oppisopimustyyppisen täydennyskoulutuksen kehittämistyön ajatuksena oli luoda korkea-asteelle korkeakoulujen yhteiskunnallisen vuorovaikutuksen edistämistehtävään vastaava koulutusmuoto. Nykymallissa työpaikalla tapahtuva koulutus on keskeisessä asemassa ja siitä vastaa työnantaja, työnantajan ja korkeakoulun kesken sovittavalla tavalla. Korkeakoulut vastaavat koulutustehtävään perehdyttämisestä. Työpaikalla tapahtuvan oppimisen tulee kattaa opiskelusta vähintään puolet. Koulutettavat ovat oppisopimustyyppisen täydennyskoulutuksen aikana normaalissa työsuhteessa. Lisäksi järjestettävä tietopuolinen koulutus toteutetaan työelämälähtöisesti ja työelämän tehtäviin painottuen. Näin syntyvän korkeakoulujen ja työelämän lisääntyvän yhteistyön ja vuorovaikutuksen kautta myös korkeakoulujen tutkimus- ja kehitystyön tuloksia on mahdollista välittää ja hyödyntää kehitettäessä esim. korkeakoulutettujen toimenkuvia sekä työelämää, mm. taloudelliseen taantumaan vastaavaa elinkeinoelämää ja palveluja. (Opetus- ja kulttuuriministeriön tiedote, luettu 14.4.2013.)

Työelämälähtöisellä koulutuksella on AKKU-työryhmän mukaan mahdollista vastata myös työvoiman saatavuuteen liittyviin ongelmiin. Oppisopimustyyppistä täydennyskoulutusta tulisi suunnata alueellisesti työvoimapulasta kärsiville aloille sekä ensisijaisesti epätyypillisissä työsuhteissa oleville (osa-aikainen, määräaikainen tai muu työsuhte), yli 50-vuotiaille, maahanmuuttajille, työttömille ja työvoiman ulkopuolella oleville aikuisille (kuntoutujat, kotiäidit tmv.). Ministeriön linjauksen mukaan oppisopimustyyppiseen täydennyskoulutukseen voivat osallistua myös muut kuin korkeakoulututkinnon suorittaneet, mikäli he toimivat työtehtävissä, joissa yleensä vaaditaan korkeakoulututkintoa. (Akku-johtoryhmän väliraportti 12/2008. Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä

2008:20; AKKU-johtoryhmän toimenpide-ehdotukset 3/2009. Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2009:11.)

Ohjauksen haasteita

Osaamisen tunnistaminen ja tunnustaminen

Aiemmin hankitun osaamisen tunnistaminen ja tunnustaminen sekä näytöt ovat tähän saakka liittyneet käsitteenä lähinnä aikuisten ammatillisiin näyttötutkintoihin. Näyttötutkintona on mahdollista suorittaa ammatillisia perustutkintoja sekä ammatti- ja erikoisammattitutkintoja. Näyttötutkintojärjestelmän keskeisiä periaatteita ovat kolmikantayhteistyö, jolla tarkoitetaan työnantajan, työntekijän ja tutkinnon järjestäjän tiivistä yhteistyötä, tutkintojen riippumattomuus ammattitaidon hankkimistavasta, tutkinnon tai tutkinnon osan ammattitaidon osoittaminen tutkintotilaisuuksissa työelämän autenttisissa työtilanteissa ja -tehtävissä sekä henkilökohtaistaminen. Opetussuunnitelmaperusteisessa (nuorten) ammatillisessa peruskoulutuksessa on otettu vuodesta 2006 käyttöön ammatiosaamisen näytöt osana opiskelijan työssäoppimisen arviointia. (Laki ammatillisesta aikuiskoulutuksesta 631/1998; Laki ammatillisesta koulutuksesta 630/1998; Näyttötutkinto-opas 2012.)

Korkeakoulujen olemassa olevia osaamisen osoittamisen ja tunnistamisen menettelyjä ovat mm. pääsy- ja valintakokeet, suullinen tai kirjallinen tentti, opetusnäyte, kypsyysnäyte eli maturiteetti, pro gradu -tutkielma, lisenssiaattityö ja väitöstilaisuus. Näihin on yleisesti hyväksytty ja otettu käyttöön samansuuntaiset välineet sekä toimintatavat korkeakoulusta riippumatta. Lisäksi erilaisissa ammattikorkeakoulujen ja yliopistojen yhteisissä hankkeissa, esimerkiksi Turun yliopiston koordinoima *AHOT korkeakouluissa* –hanke (ESR), sekä työryhmissä on kehitetty aiemmin hankitun osaamisen tunnistamiseen ja tunnustamiseen liittyviä prosesseja ja menetelmiä, jotka tukevat myös työpaikalla tapahtuvan oppimisen arviointia.

Osaamisen ja ammattitaidon osoittamisen tavoiksi on korkea-asteella ehdotettu ja otettu käyttöön lisäksi mm. seuraavia menetelmiä: luotettavat dokumentit (todistukset, työelämän lausunnot ym.), suulliset tentit tai haastattelut, osaamisportfoliot, osaamispäiväkirjat, toiminnalliset tilanteet tai niiden tallenteet ym. dokumentit, reflektiiviset esseet sekä opinnäytetyöt, joissa uutena olisivat mukana kirjalliset suunnitelmat. Esimerkiksi taidealoilla näitä menetelmiä käytetään jo osaamisen tunnistamiseksi ja tunnustamiseksi, mm. Jyväskylän yliopiston avoimessa yliopistossa. Muilla aloilla tarvittaneen vielä lisää yhteisiä pelisääntöjä, koulutusta sekä tukea, ohjausta ja neuvontaa näiden täydentävien menetelmien mukaan saamiseksi.

Ohjauksen näkökulmasta erilaisten osaamisen ja ammattitaidon osoittamistapojen kirjo tuo haasteita erityisesti tähän tottumattomalle korkea-asteelle. Vaihtoehtoisista suoritustavoista ja näiden

arvioinnista tulee tiedottaa, arviointiin tulee perehdyttää, menetelmiä soveltaa ja yksilöllistää, sekä ohjata opiskelijaa ja täydennyskoulutuksessa myös työelämää osaamisen hankkimisen ja osoittamisen prosesseissa. Koska opiskelusta tulee entistä yksilöllisempää, edellyttää se koulutuksen järjestäjältä myös kykyä ohjata ja tukea yksilöllisiä oppimisprosesseja eri oppimisympäristöissä. Hyvin pian päädytään puhutaan työvälineistä: henkilökohtaisesta opiskeluohjelmasta, henkilökohtaisesta näyttö-/arviointisuunnitelmasta ja ylipäättään opintojen henkilökohtaistamisesta. Vaikka koulutettavien erilaiset taustat ja työyhteisöt ovat aina olleet läsnä korkea-asteen täydennyskoulutuksessa, erityisesti koulutusten suunnittelussa, vaaditaan nyt uudenlaista halua ja taitoa nähdä työelämä varteenotettavana ja korkeakouluopiskelua täydentävänä oppimisympäristönä, jossa myös osaamisen kehittäminen on mahdollista.

Ohjaus opintojen eri vaiheissa

AHOT-käytännöt sekä niihin liittyvä henkilökohtaistaminen haastavat konkretisoimaan ohjausta uudella tavalla. Ammatilliseen aikuiskoulutukseen annettu henkilökohtaistamismääräys (Opetushallitus 2006) on sovellettavissa myös korkea-asteen täydennyskoulutuksessa. Henkilökohtaistamismääräyksen mukaisesti ohjausta ja ohjauspalveluja tulee antaa ja/tai olla opiskelijan käytettävissä opinpolun eri vaiheissa: koulutukseen hakeutumisvaiheessa, tutkinnon suorittamisen sekä tarvittavan ammattitaidon hankkimisen aikana. Lisäksi opiskelijalla on oikeus saada henkilökohtaista ohjausta koko opintojensa ajan. Voidaan nähdä, että tutkinnon suorittamisen aika jakautuu lisäksi aloitus-, keski- ja päätös vaiheisiin, joissa on omat erityispiirteensä ohjauksen näkökulmasta katsottuna.

Koulutukseen hakeutumisvaiheen ohjauksessa korostuvat koulutusohjelmasta tiedottaminen sekä opiskelijavalintaan liittyvä tiedottaminen ja ohjaus. Yksittäisen henkilön kohdalla tulee selvittää aiemmin hankittu osaaminen ja muut lähtökohdat, suoritettut tutkinnot ja koulutustarve sekä mahdollinen ohjauksen ja tukitoimien tarve. Hakeutumisvaiheessa etsitään ja luodaan myös henkilön neuvontaan ja ohjaukseen tarvittavat yhteistyöverkostot. Käytännössä tehdään osaamisen tunnistamista, jonka perusteella arvioidaan, mitä on mahdollista hyväksilukea, miltä osin voidaan ohjata suoraan tutkinnon (tai muun pätevyyden) suorittamiseen ja miltä osin henkilön tarvitsee vielä hankkia osaamista/ammattitaitoa ja millä tavoilla (työssä oppien, tietopuolisessa koulutuksessa jne.).

Tutkinnon suorittamisen alkuvaiheen ohjauksen keskeisiä asiakirjoja ovat koulutuksen opetussuunnitelma, opiskelijan opas (neuvonta- ja perehdytysmateriaali, voi sisältää myös opetussuunnitelman) sekä henkilökohtainen opiskeluohjelma. Lisäksi opintojen suorittamisen suunnittelun tukena käytetään usein sähköisiä verkkoportaaleja ja oppimisympäristöä.

Tutkinnon suorittamisen ohjauksesta vastaa tavallisimmin vastuukouluttaja. Ohjauksen muotoja ovat neuvonta ja tiedottaminen eri tavoin, henkilökohtainen ohjaus (myös puhelimitse, sähköpostitse, sosiaalisen median välityksellä), ryhmässä tapahtuva ohjaus, jota voivat toteuttaa myös muut asiantuntijat (esim. ammattialaan perehdyttämisessä mentorit), sekä vertaisohjaus virallisena ja epävirallisena ohjausmuotona. Ohjausta on mahdollista saada koulutuksen käytäntöjen lisäksi esim. opiskelutaitoihin, tiedonhankintaan, oppimistehtävien tekemiseen tai ryhmässä toimimiseen ja opiskeluun liittyen.

Tarvittavan ammattitaidon hankkimisen suunnittelussa on suositeltavaa lähteä liikkeelle alan tai työtehtävän ammattitaitovaatimuksiin ja työympäristöihin liittyvästä osaamiskartoituksesta, mikäli sellainen on käytettävissä. Osaamiskartoitus voi parhaimmillaan suunnata ja syventää opiskelijan henkilökohtaisia kehittymistarpeita ja toimia näin hyvänä pohjana henkilökohtaisen opiskelusuunnitelman laatimisessa (HOPS). Henkilökohtainen opiskelusuunnitelma (tai henkilökohtaistamissuunnitelma) voi sisältää myös työssä tapahtuvan oppimisen (esim. harjoittelun) suunnitelman sekä tiedot opiskelijan valitsemista valinnaisista opintokokonaisuuksista. Opiskelijan kannalta on keskeistä selvittää ja sopia opiskelijalle soveltuvista koulutuksen järjestämismuodoista ja oppimisympäristöistä, joita koulutuksessa voidaan käyttää. Lisäksi voidaan sopia arviointi- ja opetusmenetelmistä sekä ohjaus- ja tukipalveluista. Koulutuksen suunnittelussa ja toteutuksessa huomioidaan henkilön elämäntilanne, osaaminen, aiemmin todetut kehittymistarpeet sekä työssä tapahtuvan oppimisen mahdollisuudet.

Pohdinta

Uusien työelämälähtöisten täydennyskoulutusmallien toteuttamiseksi ja niille asetettujen tavoitteiden saavuttamiseksi tarvitaan uusia toimintamalleja, menetelmiä sekä pedagogisia ja ohjauksellisia ratkaisuja myös korkea-asteella. Menetelmiä ja malleja tarvitaan niin työssä tapahtuvaan oppimiseen, osa-aikaiseen opiskeluun, verkko-opetukseen ja -ohjaukseen, työn ohella opiskeluun, monimuoto-opiskeluun kuin neuvonta- ja ohjauspalveluihin. Lisäksi korkea-asteella alempaa tai ylemmää korkeakoulututkintoa, tieteellistä jatkotutkintoa tai muilla tavoittein esim. täydennyskoulutuksessa tai avoimessa yliopistossa opiskelevien joukko tulee entisestään moninaistumaan elinikäisen oppimisen tavoitteiden myötä. Näin myös ohjaustarpeet moninaistuvat. Onnistuneen koulutuspolun edellytyksenä onkin yhä enenemässä määrin asiantunteva ja oikea-aikainen ohjaus eri muodoissaan sekä koulutusten työelämävastaavuus.

Korkeakoulutettujen oppisopimustyyppiseen täydennyskoulutukseen kiinteästi liittyvät työelämälähtöisyys, aiemmin hankitun osaamisen tunnistaminen ja tunnustaminen sekä henkilökohtaistaminen

edellyttävät myös uudenlaista ohjausresursointia. Ohjaustehtävään valjastetut ja luodut sähköiset järjestelmät eivät yksin voi kantaa ohjausvastuuta (esim. e-hops, sähköinen työssäoppimisen suunnitelma). Lisäksi tarvitaan aitoa ja tavoitteellista vuorovaikutusta niin opiskelijan, työelämän kuin korkea-asteen koulutuksen järjestäjien kesken. Tarvitsemme myös malleja korkeakoulutettujen henkilöiden sekä erilaisten työyhteisöjen osaamis- ja koulutustarpeiden kartoittamiseksi sekä työssä tapahtuvan osaamisen kehittämisen arviointiin. Osaltaan tätä kehittämistyötä tekee ja tukee Turun yliopiston koordinoima *FUTUREX – Future Experts* –hanke (ESR), jonka toiminta-aika on päättymässä vuoden 2013 loppuun (ks. Uronen 2012).

Oppisopimustyyppisessä täydennyskoulutuksessa koulutuksen tasosta ja laadusta vastaavat korkeakoulut. Aiemmin hankitun osaamisen tunnistamiseen ja tunnustamiseen on pyrittävä laatimaan korkeakouluille yhtenäiset periaatteet sekä menetelmät. Pohdittavana on lisäksi, missä vaiheessa osaamista tunnistetaan, kuinka aiemmin hankitun osaamisen tunnistamisen laadunvarmistus hoidetaan ja kuka tekee tunnustamiseen liittyvät päätökset. Myös opiskelijan oikeusturvaan tulee kiinnittää huomiota, esim. millainen valitusmekanismi AHOT-prosessiin luodaan.

Opiskelijan näkökulmasta katsottuna ammatillisen aikuiskoulutuksen sekä ammatillisesti suuntautuneen muun koulutuksen, esimerkiksi korkea-asteen täydennyskoulutuksen, lähentyminen niin toimintavoiltaan kuin käsitteiltäänkin on varmasti toivottava suunta. Työelämän vaatimuksia ja osaamisen kehittämiseen liittyviä muutostarpeita tulee kuulla herkäällä korvalla myös korkea-asteella. Meillä on onneksi lukuisia esimerkkejä, joissa yhteiskunnallinen vuorovaikutus on toiminut ihanteellisella tavalla, molemmin suuntaisesti. Parhaimmillaan korkeakoulujen tuottama tutkimus- ja kehitystyö tukee ja kehittää työelämää ja työprosesseja, tai tarjoaa käyttöön jopa aivan uusia työvälineitä, jolloin myös työntekijän työnkuva muuttuu vapauttaen resursseja muihin tehtäviin. Uusiin työelämän omaksumiin työtapoihin, -prosesseihin ja -tehtäviin, joista yksilöt ja yhteisöt vastaavat, on taas mahdollista tuottaa osaamista ja ammattitaitoa täydentävää koulutusta. Yhteinen tavoite, osaamisen kehittäminen, nousee keskiöön.

Lähteet

Ammatillisesti suuntautuneen aikuiskoulutuksen kokonaisuudistus. Akku-johtoryhmän väliraportti 12/2008. Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2008:20.

Ammatillisesti suuntautuneen aikuiskoulutuksen kokonaisuudistus. AKKU-johtoryhmän toimenpide-ehdotukset (toinen väliraportti) 3/2009. Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2009:11.

Henkilökohtaistamismääräys 2006. Opetushallitus. Määräys 43/011/2006.

Korkeakoulujen aikuiskoulutuksen nykytila ja kehittämiskohteet. Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2008:38.

Korkeakoulutettujen oppisopimustyyppinen täydennyskoulutus. Opetus- ja kulttuuriministeriön tiedote. Luettu 14.4.2013 osoitteessa:

http://www.minedu.fi/OPM/Koulutus/aikuiskoulutus_ja_vapaa_sivistystyoe/opiskelu_ja_tutkinnot/korkeakoulutettujen_oppisopimustyyppinen_taydennyskoulutus/

Laki ammatillisesta aikuiskoulutuksesta 631/1998.

Laki ammatillisesta koulutuksesta 630/1998.

Näyttötutkinto-opas 2012. Opetushallitus. Oppaat ja käsikirjat 2012:11.

Uronen, I. (toim.) 2012. Opas korkeakoulujen työelämälähtöisen koulutuksen järjestäjille. FUTU-REX – Future Experts –hanke. Turun yliopiston koulutus- ja kehittämiskeskus Brahean julkaisuja B:15.